

1965-1968 - Drie jaar politiek overzicht ⁽¹⁾

door Dr. Mieke CLAEYS-van HAEGENDOREN,

Aangesteld navorser van het NFWO.

Het ligt niet in de bedoeling van dit artikel een volledig en chronologisch overzicht te geven van de politieke gebeurtenissen tussen de verkiezingen van 1965 en 1968. Andere en betere publicaties vervullen deze functie (2). Daarentegen zal getracht worden deze kenmerken door te lichten, die typisch geacht worden voor de evolutie van het politiek bestel in België.

Hierbij bestaat het niet denkbeeldig gevaar dat deze drie jaren ten onrechte geïsoleerd worden, waardoor de indruk zou kunnen ontstaan dat zich vanaf 1965 een aantal radicale vernieuwingen manifesteerden. Reeds een oppervlakkige studie van de verkiezingsuitslagen van 1965 en 1968 toont daarentegen aan dat zich geen grondige verschuivingen voordeden in deze jaren, en dat 1968 alleen de tendenz van 1965 verder accentueerde, die als volgt — schematisch — zou kunnen geresumeerd worden :

— ontideologisering van de politieke strijd, die zich het duidelijkst manifesteerde enerzijds door de zogenaamde deconfessionalisering naar rechts, het succes en de consolidatie van de PVV, en anderzijds door de gestadige achteruitgang van linkse stromingen.

— de verplaatsing van het zwaartepunt van de conflicten tussen de taalgroepen naar de hoofdstad ; de politieke bewustwording van de Brusselaars zelf, zowel van franstaligen als van nederlandstaligen — zij het deze laatsten met enkele jaren vertraging.

— de vervreemding tussen de burger en de traditionele partijen leidde tot een verdere versnippering van politieke groeperingen en speelt in de

(1) Langs deze weg wil ik A. Zaenen, W. Dewachter, L. Huyse en F. Van Nieuwenhove danken voor hun suggesties en opbouwende kritiek.

(2) Zie onder andere : *Courriers Hebdomadaires*, uitgegeven door CRISP, Brussel ; *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1966, 6-7 ; 1967, 7-8 ; *CEPESS-documenten*, Brussel, 1966-1968 ; *Feiten en Meningen*, uitgegeven door de Kultuurraad voor Vlaanderen, 1965-1968.

kaart van de partijen, die gericht zijn op de verdediging van regionale belangen; zowel de verkiezingen van 1965 als 1968 betekenden een desintegratie van CVP en BSP, terwijl de PVV bij de laatste verkiezingen de indruk gaf haar electoraal plafond bereikt te hebben.

— de verpersoonlijking van de kiescampagne, vooral in de PVV en in het kiesarrondissement Brussel (3). In 1968 leidde deze — reeds in 1965 duidelijke tendenz — tot het succes van de gewezen eerste-minister Vanden Boeynants.

Vanuit deze basistendenzen zal getracht worden de periode 1965-1968 te benaderen.

Een tweede uitgangspunt vormt de overweging dat « conflict » en « politiek » onafscheidelijke begrippen zijn. De essentie van de politiek bestaat juist in het begrijpen en oplossen van conflicten, in het opvangen en leiden van veranderingsverschijnselen in het politieke systeem. Hierbij kan alle partijen nooit volledige voldoening gegeven worden: een zekere mate van dwang is inherent aan de politieke besluitvorming. Op dit vlak situeert zich uiteraard het probleem van de democratie en van de legitimiteit van een politiek systeem.

Beide begrippen hebben steeds aanleiding gegeven tot heel wat ambiguïteit. Indien democratie begrepen wordt als een politiek systeem waarin de macht vrijwel gelijk verdeeld is over de burgers, dient erkend dat geen enkel regime aan dit criterium beantwoordt. Daarom lijkt het realistischer de democratie te beschouwen als het doel van het politiek handelen, en het politieke systeem in het Westen — in navolging van R. A. Dahl — aan te duiden met de term polyarchie (4).

Vanuit deze visie gebeurt de politieke besluitvorming tussen een groot aantal groeperingen — politieke partijen en drukingsgroepen — en blijft de inspraak van de burger steeds zeer beperkt (5). Uit de studie van de politieke gebeurtenissen in België, blijkt dat deze vaststelling ook in dit land grotendeels opgaat. De instabiliteit die het Belgische politieke leven kenmerkt zou er verder kunnen op wijzen — het model van N. Botana toepassend — dat het Belgische politieke systeem gekenmerkt is door een onzekere legitimiteit: bij de oplossing van conflicten, die veroorzaakt worden door regeringwijzigingen, bestaat wel eensgezindheid over de spelregels, maar niet over de principes die de vormgeving van

(3) W. DEWACHTER, *De propaganda vertaalt de verkiezingsgestalte van 23 mei 1965*. In *Res Publica*, 1966, 1, blz. 120-125.

(4) R.A. DAHL, *Modern political analysis*, New Jersey, 1963, blz. 73-76. M. DAUDT, *Recente opvattingen over democratie*. In *Democratie anno 1967*, Meppel, 1967, blz. 34-41.

(5) Zie hiervoor ook: R.A. DAHL ed., *Oppositions in Western democracies*, New Haven, 1965, blz. 186-189.

het regime bepalen (6). De belangrijkste oorzaak van deze onzekerheid volgt uit het feit dat een gedeelte van de collectiviteit de regeerders zien als dragers van een legitimiteitspositie, en een ander gedeelte als loutere dragers van een machtspositie. De beperktheid van deze studie tot drie jaar laat evenwel niet toe dit model toe te passen op de Belgische situatie.

De onzekerheid en instabiliteit van het politieke leven in de afgelopen jaren zou in belangrijke mate kunnen toegeschreven worden aan de toenemende *depolitisering* van de politieke besluitvorming (7). Het is nochtans gewaagd het na-oorlogse beleid zonder meer te bestempelen als «gedepolitiseerd»: op verschillende terreinen viel een duidelijke politisering te constateren. De politieke partijen en de staat stelden zich sedert 1945 nieuwe doeleinden (bijvoorbeeld regionale economie, recht op arbeid door reconversie van achterop geraakte gebieden) en kozen bijgevolg ook nieuwe wegen en middelen om deze doeleinden te realiseren. Steeds grotere groepen van de bevolking worden betrokken bij deze doeleinden (de «minstbedeelden», gehandicapten, enz.).

De politisering is ontegensprekelijk bij de recrutering van het onderwijzend personeel en de publieke administratie.

De grote afstand tussen enerzijds de beperktheid van de door de staat en de politieke partijen vooropgestelde nieuwe doeleinden en anderzijds de elkaar snel opvolgende sociale veranderingen, en de vertechnisering en verwetenschappelijking van de middenkeuze werken daarentegen ontegensprekelijk de depolitisering in de hand en vlakken de utopie af in het politiek bedrijf. De principiële verschillen tussen de traditionele politieke partijen verliezen hierdoor hun relevantie, en zelfs het concrete beleid van de elkaar opvolgende regeringen vertoont vaak grote gelijkenissen met elkaar.

Deze depolitisering kwam onder andere tot uiting in de afwezigheid van belangrijke verschillen tussen de programs en het beleid van de regeringen die elkaar de laatste jaren opvolgden (8).

Het regeringsprogramma van de BSP-CVP-regering-Harmel, opgericht na de verkiezingen van mei 1965, was vrij vaag en concentreerde zich rond de grondwetsherziening, hiermede één aspect van de politiek van de regering-Lefèvre verder zettend. Op sociaal gebied werden geen ver-

(6) N. BOTANA, *La légitimité*, Leuven, 1967, blz. 214-220.

(7) A. HOOGERWERF, *Depolitisering en ontideologisering: een theoretische analyse*. In *Acta Politica*, 1965, 1, blz. 22-26.

(8) Deze geringe verschillen in regeringsprogramma's — kenmerkend voor alle regeringen sedert de eerste wereldoorlog — is eveneens in grote mate toe te schrijven aan het feit dat in België slechts coalitieregeringen mogelijk waren na de invoering van het algemeen, enkelvoudig stemrecht.

nieuwelingen, slechts aanpassingen aangekondigd. Door een politiek van regionale expansie en decentralisatie tenslotte hoopte de regering het dilemma federalisme-unitarisme te kunnen oplossen (9). De enige nieuwheid van de regering-Vanden Boeynants, die na enkele maanden de regering-Harmel afloste, bestond in de afkondiging van het taalbestand : terwijl voor Harmel de grondwetsherziening centraal gestaan had, hoopte de nieuwe regering door bevrozing de emotionele hoeken van de taalkwestie af te ronden. Verder waren de verschillen in de regeringsprogramma's eerder het gevolg van de verslechtering van de economische situatie dan van een duidelijk uitgesproken politieke optie (10). Het belangrijkste programmapunt van de regering-Vanden Boeynants omvatte de belofte tot herstel van de openbare financiën, die de regering zou trachten te bereiken door het stijgingsritme af te remmen, en zonder nieuwe belastingen te heffen. Verder zou de regering de sociale vooruitgang, volledige tewerkstelling en economische expansie bevorderen : vooral op dit vlak bestond een grote gelijkenis met het programma van de regering-Harmel.

Deze vrij algemene depolitisering werkte ontgensprekelijk de ontideologisering in de hand. Zij trad aan het licht zowel door het verlies van de interne samenhang van de ideologieën, als door de desintegratie van de groepen die tot dan de ideologie aanvaard hadden (11).

Het meest directe gevolg van deze ontideologisering was de toenemende *deconfessionalisering* van het politieke bedrijf. Vooral de afsluiting van het Schoolpact in 1958 had hiertoe bijgedragen. De verkiezingsuccessen van de religieus tolerante PVV waren hiervan het meest directe en opvallende resultaat ; de vervreemding tussen de Vlaamse en Waalse vleugels van de CVP, als gevolg van de radicalisering van de Vlaamse vleugel, werd door de deconfessionalisering nog in de hand gewerkt. Bij de verkiezingen van 1968 bereikte zij een eerste hoogtepunt. In de afgelopen jaren deed zich dan ook een zekere hergroepering voor van de conservatieve krachten, die evenwel slechts zeer aarzelend beantwoord werd door de arbeidersbeweging : de oprichting van het Gemeenschappelijk Front tussen ACV en ABVV in september 1965 was meer het eindpunt van een evolutie, ingezet na de staking van 1960-1961, dan een nieuw vertrekpunt (12). Zijn program beperkte zich immers rond zeer concrete eisen, met het oog op de onmiddellijke lotsverbetering van de arbeiders.

(9) TRENCAVEL, *La vie politique : la tripartite à deux*. In *La Revue Nouvelle*, 15-10-1965, blz. 321-323.

(10) F. van ERPS, *CVP-ers en liberalen achter de nieuwe regering*. In *Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1966, 4, blz. 424.

(11) A. HOOGERWERF, *a.w.*, blz. 27-30.

(12) R. SPITAEELS, S. LAMBERT, *L'Année Sociale 1965*, Brussel, 1966, blz. 140.

Hoewel zowel in de katholieke, maar meer nog in de socialistische arbeidersbeweging gezaghebbende stemmen opgingen voor een nog hechtere samenwerking, bleken de strakke organisatievormen hergroeperingen, zoals de PVV bereikt had, zeer ernstig te bemoeilijken (13).

Een tweede gevolg van de ontideologisering kan gevonden worden in de verminderde aantrekkingskracht van de socialistische beweging, die tot uiting kwam zowel in het aftakelingsproces van de linkse strekkingen in de BSP, proces dat reeds vóór de verkiezingen van 1965 begonnen was, als in de twee opeenvolgende verkiezingsnederlagen van de BSP. Haar spectaculaire achteruitgang in 1965 ten voordele van de PVV, na vier jaar travaillistisch bewind, had tot gevolg dat vooral vanuit de rechtervleugel van de BSP stemmen opgingen tot modernisering en aanpassing.

Het program van Quaregnon, en de traditionele socialistische eis tot nationalisering van de basisnijverheden, en controle op de holdings, werden opnieuw in vraag gesteld. Het meest vergaand was nochtans de stellingname van de Anderlechtse burgemeester, Simonet, die niet alleen de traditionele socialistische doctrine, maar tevens haar organisatievorm en vooral haar ghettonentaliteit op de korrel nam. In tegenstelling hiermee pleitte hij voor de integratie van de BSP in het regime, een grotere onafhankelijkheid en macht van de parlementaire fractie, en een inkrimping van de machtsposities van de sociale en economische organisaties (vakbonden, ziekenfondsen, coöperaties). Zijn voorstellen werden in socialistische middens negatief onthaald, omdat zij heel de organisatorische inplanting van de BSP op de helling brachten (14).

Het « linkse » antwoord op dit « rechtse » offensief bleef zwak, en beperkte zich in feite tot het door linkse socialisten opgerichte *Centrum van Socialistische Studiën* en tot de tijdschriften *Links* en *La Gauche* (15).

De verminderde socialistische aantrekkingskracht ging overigens samen met een verminderde invloed van de arbeidersbeweging in de CVP: de regering-Vanden Boeynants steunde zij slechts schoorvoetend, terwijl haar medewerking aan de regering-Lefèvre vrijwel volledig en ongeconditioneerd was.

Toen de deconfessionalisering zich voor het eerst duidelijk manifesteerde werd in politieke en intellectuele kringen de verwachting geuit dat zij een hergroepering van de partijverhoudingen zou in de hand werken volgens de reële politieke tegenstellingen progressief-conservatief, en in een niet te veraf gelegen toekomst een einde zou stellen aan de

(13) L. HANCKÉ, *Travaillisme ? De toekomst der arbeidersbewegingen in België*, Antwerpen, 1968.

(14) *Les discussions doctrinales au sein du Parti Socialiste*, CRISP, CH 341, 1966, blz. 31.

(15) *La Gauche* trad evenwel op buiten partijverband.

historisch gegroeide, maar voorbijgestreefde opdeling tussen katholieken en niet-katholieken. De verkiezingen van 1965, en meer nog deze van 1968 toonden evenwel aan dat deze hoop voorbarig en misschien zelfs utopisch was. De deconfessionalisering was immers slechts één aspect van de ontideologisering, die trouwens niet zo algemeen was dat zij leidde tot de afvlakking van alle politieke tegenstellingen. Integendeel, door de toenemende differentiatie van het sociale leven botsten steeds meer deelbelangen tegen elkaar op, die de participatie van nieuwe belangengroepen aan het politieke proces, en de opkomst van sectorideologieën met meer beperkte doeleinden in de hand werkten (16).

I

Dit proces concentreerde zich in België in grote mate rond de *toenemende regionale tegenstellingen* die reeds vanaf de afsluiting van het schoolpact aan politieke betekenis wonnen. Zowel in Wallonië en Vlaanderen als te Brussel deed zich het afgelopen decennium een politieke bewustwording voor, die de traditionele partijen verplichtte tot een al dan niet geïnstitutionaliseerde federalisering. Deze evolutie onderging onmiddellijk voor en na de verkiezingen van 1968 een nieuwe wending, en heeft zeker haar eindpunt nog niet bereikt.

In de CVP was deze tendenz het oudst (hoewel zij in de laatste jaren misschien minder spectaculair was dan in de BSP) en werd zij ook het eerst geïnstitutionaliseerd: op het CVP-congres van december 1965 werd de vleugelautonomie doorgevoerd, aanvankelijk een eis van de Waalse vleugel, later overgenomen door de Vlaamse vleugel, en in haar richting omgebogen: deze beslissing was het antwoord op tendenzen tot federalisering in Vlaanderen, en gaf de Vlaamse CVP de mogelijkheid onafhankelijker op te treden in de taalkwestie, aldus hopen radicalen, die anders naar de Volksunie zouden kunnen overlopen, hiervan te weerhouden (17).

Belangrijker dan deze — overigens onduidelijk omschreven — vleugelautonomie, was de toenemende vervreemding tussen de Vlaamse en Waalse vleugel die bij de verkiezingen van 1968 tot een breuk leidde. Vooral de kwestie-Leuven en het radicalisme van de Vlaamse CVP hierin versnelde deze evolutie.

(16) A. HOOPERWERF, *a.w.*, blz. 34-35.

(17) *Les projets de réorganisation du Parti Social-Chrétien*, CRISP, CH 291, 1965, blz. 24; *Les problèmes d'organisation interne soumis au congrès du PSC des 18 et 19 décembre 1965*, CRISP, CH 312, 1966, blz. 26.

De achtergronden en het feitelijk verloop van deze kwestie toelichten zou te ver leiden ; alleen de algemene tendenzen ervan kunnen in het bestek van dit artikel kort aangeduid worden (18).

De Vlaamse eis tot autonomie van de nederlandstalige afdeling en overheveling van de franstalige naar Wallonië was al enkele jaren oud. De aarzelende houding van de inrichtende macht van de Leuvense Universiteit en de traagheid waarmee een begin gemaakt werd met de inwilliging van beide eisen had tot een radicalisering aan beide kanten geleid. Behalve bij de besprekingen die de goedkeuring van de taalwetten van de regering-Lefèvre voorafgingen, waarbij zekere tegemoetkomingen werden voorzien voor het franstalig personeel van de Leuvense universiteit, was het probleem-Leuven politiek nooit zeer acuut geweest. De situatie veranderde plots bij de afkondiging door het Belgische Episcopaat van het zogenaamde « Mandement » in mei 1966. Hierin proclameerde het de eenheid van de Alma Mater, en de ontwikkeling van de taalgemeenschappen in het kader van deze eenheid. Zowel de institutionele, functionele als geografische eenheid van de universiteit werd geaffirmeerd. De autoritaire toon van de verklaring kwam de Vlaamse opinie al bij al nog grievender en onverwachter aan dan de inhoud : een bijzonder heftige, en totaal onverwachte en spontane uitbarsting van antiklerikalisme, die zelfs doordrong tot achter de muren van de veilig ingekapselde Groot-Seminaries, was er het gevolg van. Zoals men enkele maanden voordien was moeten gaan twifelen aan de zachtaardigheid van de goedige Limburgers, werd nu het vertrouwen geschokt in de traditionele gehoorzaamheid en volgzzaamheid van het katholieke Vlaanderen. Dit radicale afschudden van autoritaire gezagsstructuren werd waarschijnlijk mede in de hand gewerkt door stroomversnellingen die de Kerk de afgelopen jaren had doorgemaakt, maar was niet zo hevig kunnen zijn indien in de Vlaamse opinie geen algemene en vage antiklerikale ressentimenten hadden bestaan, die als voedingsbodem dienden voor deze uitbarstingen. Voor het eerst beperkten deze antiklerikale protesten zich niet tot studenten en radicale groeperingen, en werden zij mede gesteund door de traditioneel volgzame katholieke organisaties.

De Vlaamse CVP bleek over voldoende politiek doorzicht te beschikken, om de noodzaak in te zien dit antiklerikalisme op te vangen, om het in te dijken : ondanks het taalbestand diende volksvertegenwoordiger Verroken onmiddellijk een wetsvoorstel in tot uitbreiding van de taalwetten (die de taalhomogeniteit van de Vlaamse en Waalse gewesten

(18) *L'affaire de Louvain*, CRISP, CH 333-334, 1966, 32 blz. ; *Evolution et implications de l'affaire de Louvain* (I), CRISP, CH 358, 1967, 26 blz. ; *Evolution et implication de l'affaire de Louvain* (II), CRISP, CH 364-365, 1967, 36 blz.

affirmeerden) tot het vrij hoger onderwijs. Dat het niet in zijn bedoeling lag de regering in moeilijkheden te brengen kan afgeleid worden uit het feit dat hij van plan was dit voorstel na de inoverwegingneming door het Parlement — normaliter een formaliteit — tijdelijk in de commissie-Meyers te laten bevriezen.

Door zelfs de inoverwegingneming te verwerpen — zich baserend op het taalbestand — manifesteerden de traditionele partijen hetzelfde gebrek aan politieke feeling als het episcopaat : zij negeerden de kortsluiting tussen de gezagdragers en publiek, hierdoor de radicalisering van deze laatste onmiskenbaar in de hand werkend.

De houding van de Vlaamse CVP die aansluiting zocht bij de opiniebeweging van de Vlaamse katholieken, werkte ontegensprekelijk de vervreemding tussen de Waalse en Vlaamse vleugel in de hand ; zij bereikte een eerste hoogtepunt in januari 1968, toen de franstalige afdeling van de Leuvense Universiteit haar expansieplan bekendmaakte, dat zich baseerde op het Mandement van mei 1966, en dat volgens de Vlaamse opinie door de feiten lang achterhaald was. Deze bekendmaking ging eens te meer gepaard met een heftige reactie van de Vlaamse opinie, die ditmaal zijn inspiratie zocht niet zozeer in antiklerikalisme, dan in een algemene eis tot democratisering. De gedachte van « Kritische Universiteit » maakte op dat ogenblik te Leuven opgang.

Deze heftige reactie in Vlaanderen noopte de Vlaamse CVP eens te meer tot het innemen van een radicaal standpunt, wilde zij haar greep op de Vlaamse, katholieke kiezers behouden. Een verder uit elkaar groeien van de standpunten van de Vlaamse en Waalse CVP — en tenslotte de breuk tussen beide vleugels — was hiervan een onvermijdelijk gevolg. Hoewel de tegenstellingen tussen beide vleugels na de verkiezingen zoveel mogelijk binnenkamers gehouden werd, lijkt het weinig waarschijnlijk dat zij in een nabije toekomst zullen afzwakken.

Het nationale karakter van de CVP zou hierdoor meer en meer in het gedrang kunnen gebracht worden, en haar aftakeling zou eerder volgens regionale dan progressieve-conservatieve tegenstellingen kunnen gebeuren.

De CVP draagt overigens niet het monopolie van een zich desintegrerende nationale partij : ook in de BSP moesten de traditionele links-rechts tegenstellingen plaats maken voor de regionale. Dit gebeurde al tijdens de regering-Lefèvre (de meningsverschillen tussen Waalse en Vlaamse socialisten i.v.m. de Voer-kwestie), om nog duidelijker te worden bij de samenstelling van de regering-Harmel : vooral de Waalse federaties hadden een voorkeur voor terugkeer naar de oppositie na de socialistische kiesnederlaag van 1965. Dank zij de steun van de Brusselse en de Vlaamse federaties, was de socialistische leiding evenwel in staat haar

medewerking te verlenen aan een nieuwe BSP-CVP-regering, o.l.v. P. Harmel. Deze socialistische regeringsdeelname, tegen de wil in van de meerderheid der Waalse federaties, kon niet anders dan de meningsverschillen in de partij accentueren.

Zij traden nogmaals aan het licht bij de stemming over het fiscale ontwerp-Eyskens in december 1965: 28 socialisten stemden tegen (19). P. Harmel had de vertrouwenskwestie niet durven stellen om zijn socialistische partners niet in een al te moeilijk parket te brengen (20). Ook het BSP-congres, op 11-12 december 1965 gehouden, kon de Vlaamse-Waalse tegenstellingen niet uit de weg gaan. Er werd niet tegemoetgekomen aan het verlangen van de Waalse socialisten, die een federalisering van de BSP voorstelden, omdat zij op het vorige congres (dat zich had uitgesproken voor de deelname aan de regering) in de minderheid gesteld waren door hun Vlaamse en Brusselse partijgenoten (21).

Daar veel meer dan links-rechts tegenstellingen, meningsverschillen over regionale belangen aan de basis lagen van de crisis in de BSP, was het ook weinig waarschijnlijk dat de moeilijkheden in de partij konden bijgelegd worden door een terugkeer naar de oppositie. De jaren 1966-1968 konden daarom het federaliseringsproces in de BSP niet afremmen, integendeel, zij maakte de verstandhouding tussen Brusselse en Vlaamse socialisten minder noodzakelijk. Daarenboven werkte de economische recessie, die vooral Wallonië trof, de verstandhouding tussen de Waalse socialisten onderling in de hand: hun congressen van Doornik en Verviers, gehouden in het voor- en najaar van 1967, hadden zowel tot doel regionale en andere tegenstellingen binnen het Waalse socialisme te overbruggen, als de bewustmaking van regeerders en publieke opinie van de economische achteruitgang in Wallonië (22). Samen met de, op initiatief

(19) In september 1965 had G. Eyskens, minister van financiën, een verklaring afgelegd over de budgetaire problemen, die in tegenspraak was met zijn optimistische uitlatingen, op het ogenblik van de samenstelling van de regering-Harmel. Twee maanden later vroeg eerste-minister Harmel bijkomende kredieten, en kondigde hij een belastingsverhoging aan van 13,7 miljard. Tegelijkertijd stelde hij besparingen in het vooruitzicht, die als een teruggang op sociaal gebied konden geïnterpreteerd worden (beperking van de staatsuitkomst in het NIZIV tot 10 miljard, herziening van de staatsuitkomst in de RMZ, vooral pensioenen en kinderbijslagen), en de expansie van het onderwijs konden afremmen (vermindering van de kredieten voor wetenschappelijk onderzoek met 5%). *La crise gouvernementale en Belgique*, CRISP, CH 294-295, 1965, 37 blz.; *Le contexte politique de la rentrée parlementaire*, CRISP, CH 300, 1965, 18 blz.

(20) F. van ERPS, *CVP op autonoom vleugels*. In *De Gids op Maatschappelijk gebied*, 1965, 12, blz. 1153-1154.

(21) *Le congrès du Parti Socialiste Belge des 11 et 12 décembre 1965*, CRISP, CH 308, 1966, 27 blz.; TRENCAYEL, *Des congrès des partis ou du plus grand commun diviseur*. In *La Revue Nouvelle*, 1966, 1, blz. 62-63.

(22) *La manifestation de Charleroi le 12 décembre 1966 et ses implications régionales*, CRISP, CH 349, 1967.

van het ABVV en het ACV georganiseerde, regionale betogingen, vormden zij een dynamisch element in de Waalse beweging.

Even belangrijk — en misschien zelfs belangrijker — voor het federaliseringsproces binnen de BSP was het congres van de Vlaamse socialis­tische federaties te Klemskerke, in oktober 1967 (23); dat de Vlaamse leiding (i.z. Spinoy en van Eynde) hierin een element scheen te zien voor het einde van de unitaire BSP, zou wel kunnen afgeleid worden uit haar jarenlang verzet tegen dit — door een gedeelte van de basis vooropgezette — initiatief. Gedeeltelijk tevergeefs trachtte zij de meest prangende Vlaamse problemen uit de weg te gaan: voor de universitaire expansie en het probleem-Leuven slaagde zij hierin, de behandeling van het probleem-Brussel kon zij niet ontwijken. Het congres koos hierin een radicaal standpunt, waardoor de verstandhouding tussen Brusselse en Vlaamse socialisten meer dan problematisch werd.

De politieke bewustwording van Brussel vormde de derde factor die de federalisering in de BSP nagenoeg onvermijdelijk maakte. Tegelijkertijd vrat zij ook het unitarisme van de PVV aan. De verkiezingsuitslagen van 1965 en 1968, en het succes van de FDF, toonde aan dat de franstalige brusselaars zich politiek als een aparte groep begonnen te affirmeren. Ook de ontevredenheid van de nederlandstalige brusselaars over de « Brusselse toestanden » uitte zich politiek voor het eerst in 1965 (de Vlaamse lijsten verdubbelden hun aantal kiezers tot 20.329), om onmiskenbaar aan het licht te treden onmiddellijk voor, tijdens en na de verkiezingen van 1968: stijging van het percentage V.U.-stemmen van 3,6 tot 6,5 % in het arrondissement Brussel, afscheiding en succes van de « Rode Leeuwen » (5,4 % van de stemmen tegen 15 % voor de officiële BSP), rebellie van het LVV in de PVV na de verkiezingen. Opvallend is nochtans dat de Vlaamse successen in het arrondissement Brussel zich concentreerden in de randgemeenten, nauwelijks in de agglomeratie zelfs.

Deze politieke bewustwording van Brussel, die reeds tijdens de regering-Lefèvre duidelijk werd, belette overigens dat de regeringen-Harmel en -Vanden Boeynants op dit vlak passief zouden blijven. Ondanks de blokkering van de grondwetsherziening, door het feit dat de regering-Harmel niet over een twee derde meerderheid beschikte, en ondanks de afkondiging van het taalbestand door de regering-Vanden Boeynants, kon de uitvoerende macht het probleem-Brussel niet uit de weg gaan. De indiening van het wetsontwerp tot oprichting van de Commissie tot verbetering van de verstandhouding tussen de taalgroepen — een

(23) *Autour du congrès de Klemskerke : quelques facteurs de changement au PSB flamand*, CRISP, CH 387, 1967, 20 blz.

initiatief nog van de regering-Lefèvre — was hiertoe de eerste stap : de belangrijkste opdracht van deze commissie zou erin bestaan een statuut uit te dokteren voor de Brusselse agglomeratie (24). Door de afwezigheid van een minimale consensus hierover tussen de traditionele partijen, duurde het meer dan een jaar vooraleer deze commissie het daglicht zag (oktober 1966), en was zij bij de val van de regering-Vanden Boeynants er nog steeds niet in geslaagd tot een akkoord te komen over de toekomst van de Brusselse hoofdstad : voor de oplossing van de taalkwestie — en vooral van het netelige probleem-Brussel — bleek de traditionele Ronde Tafel-tactiek, die voor de oplossing van de schoolkwestie efficiënt geweest was, ondoenbaar. De betrokken groeperingen trachtten hun posities trouwens vast te leggen en te versterken, buiten de commissie, die overigens in politieke milieu's sceptisch onthaald werd.

De conferentie van de Brusselse burgemeesters in januari 1966, was de eerste stap tot organisatie en coördinering van de Brusselse belangen. Reeds na een jaar bereikte zij een virtueel akkoord over het toekomstig statuut van de hoofdstad (oprichting van een agglomeratieraad, verkozen door de gemeenteraadsleden, en van een consultatieve culturele raad). Dit begin van politieke frontvorming van de franstalige Brusselse politici werd onmiskenbaar versneld door de Vlaamse pogingen en plannen de tweetaligheid van de hoofdstad te stimuleren : de bekendmaking van het plan-Cappuyns (oprichting van een provincie-Brussel, die zou beperkt blijven tot de 19 gemeenten van de agglomeratie, pariteit van de gemeentelijke en provinciale administratie), en meer nog de publicatie in het najaar 1966 van de uitvoeringsbesluiten van de taalwetten van de regering-Lefèvre. Ook de publicatie van het rapport 't Kint, uitgevoerd in opdracht van minister Grootjans, en de aankondiging in het Staatsblad, in het voorjaar 1967, van de oprichting van tien nieuwe Vlaamse scholen, werden vrij negatief onthaald in franstalige milieu's (25). Vooral de twee laatste initiatieven — waarin de Vlaamse liberale ministers een belangrijke rol speelden — toen vrij duidelijk aan dat de nederlandstaligen zichzelf te Brussel ervaren als een minderheidsgroep, die verkeert in het « emancipatiestadium », en aandringt op de tussenkomst van de overheid om de eigen identiteit te handhaven. De vrij heftige reactie van de franstaligen hierop is in grote mate toe te schrijven aan het feit dat zij

(24) M.P. HERREMANS, *La Commission Meyers (Commission permanente pour l'amélioration des relations entre les communautés linguistiques belges ou CPARCLB)*, CRISP, CH 381, 1967, 31 blz.

(25) *Het Nederlandstalig onderwijs in de Brusselse agglomeratie : de werkelijkheid 1966 als prognosefactor voor de periode 1966-1975*. Vooral de manier waarop 't Kint gebruik gemaakt had van de methode van « bevoorrechte getuigen » werd — niet geheel ten onrechte — sterk aangevochten. Zie ook : F. van ERPS, *Het politiek klimaat verslechtert*. In *Gids op Maatschappelijk gebied*, 1966, 11, blz. 1008.

door de toenemende gelijkheid van de Vlaamse en Waalse taalrollen in de Brusselse administratie, hun eigen toekomstmogelijkheden zien verkleinen of verdwijnen, omdat in de nabije toekomst heelwat Vlaamse promoties en parachutages zullen nodig zijn: de jonge Vlaamse elite heeft meer promotiekansen, niet noodzakelijk op grond van bekwaamheid, maar als gevolg van het behoren tot een onderbezette taalrol.

Deze gevolgen van het streven naar tweetaligheid te Brussel, geven de franstaligen de indruk dat het de Vlamingen niet te doen is om emancipatie en gelijkheid, maar om expansie en overwicht, een indruk die nog verstrekt wordt door de verplaatsing van het economische overwicht van het Zuiden naar het Noorden, door het dalende prestige (en aantal) van de franstaligen in Vlaanderen, en de opkomst van een jonge, dynamische Vlaamse elite. Het absolute Vlaamse verzet tegen de uitbreiding van de agglomeratie buiten de 19 gemeenten, en tegelijkertijd de groeiende Vlaamse aanwezigheid in het politieke en sociale leven in de hoofdstad schijnen deze indruk te bevestigen.

Het FDF was de meest radicale spreekbuis van deze franstalige verdedigings- en schrikhouding, min of meer op de voet gevolgd door Brusselse groepen in de traditionele partijen. Vooral de Brusselse federatie van de PVV spande zich in om de draagwijdte van de taalwetten van de regering-Lefèvre zo beperkt mogelijk te houden: ze trachtte de uitvoeringsbesluiten af te remmen en de Commissie-Meyers de bevoegdheid te geven om de inhoud van de nieuwe taalwetten opnieuw helemaal in vraag te stellen.

De taalpolitiek van de Vlaamse liberale ministers Vanderpoorten en Grootjans en de rebellie hiertegen van een aantal Brusselse liberalen waren niet van die aard de eenheid in de PVV te versterken.

Ook in de BSP bleven de moeilijkheden niet uit: de verklaringen van Cudell — dat de hoofdstad niet politiek mocht geneutraliseerd worden, en dat bijgevolg haar beheer moest toevertrouwd blijven aan de gemeentelijke autoriteiten, verkozen door het algemeen stemrecht — en meer nog van Simonet — over de onvermijdelijkheid van de verfransing te Brussel, en de noodzaak van een Nieuw Vergelijk der Socialisten — konden in de huidige politieke atmosfeer moeilijk geaccepteerd worden door hun Vlaamse partijgenoten. De pro-franstalige houding van de meerderheid van de Brusselse federatie noopte haar voorzitter, F. Gelders, bovendien tot ontslag in het voorjaar 1967, en leidde tenslotte tot de aparte lijstvorming van de Vlaamse socialisten van het arrondissement-Brussel.

Deze afscheiding was overigens de eerste manifestatie van de politieke bewustwording van de Vlaamse Brusselaars. Tot voor kort was het immers *grosso modo* zo dat de eis tot tweetaligheid van Brussel *buiten*

de hoofdstad tot uiting kwam: vandaar de irreële slogan « Brussel-rijksgebied », en het slecht gekozen voorbeeld van Washington om de Brusselse problemen op te lossen (26). Momenteel schijnt daarentegen een evolutie aan de gang te zijn waardoor de Vlaamse Brusselaars zelf als onderhandelaars zouden kunnen gaan optreden: ook in de PVV is deze tendenz duidelijk geworden na de verkiezingen van 1968; alleen in de CVP heeft Vanden Boeynants kunnen beletten dat de Vlaamse Brusselaars zich als aparte identiteit affirmeren. Deze recente ontwikkeling zou de oplossing van het probleem-Brussel misschien wel enigszins kunnen vergemakkelijken, omdat zou mogen verwacht worden dat Vlaamse en franstalige brusselaars meer begrip voor elkaars situatie zouden kunnen gaan opbrengen dan franstalige brusselaars enerzijds, en Vlaamse politici anderzijds, voor wie Brussel toch een vreemde stad, en « bedreigd gebied » is.

II

Al bij al bleken de traditionele partijen gedurende de laatste jaren onvoldoende bij machte de toenemende differentiatie van het sociale leven, en het op de voorgrond treden van sectorideologieën op adequate wijze op te vangen. Zelfs hun federaliseringsprocessen stelden hen niet in staat de regionale tegenstellingen het hoofd te bieden: getuige hiervan het stijgende succes van regionalistische partijen.

De traditionele partijen werden op een pijnlijke manier geconfronteerd met de *desintegratie van hun ideologieën*.

Alleen de PVV bleek tijdig in staat hierop een aantrekkelijk antwoord te geven hoewel ook zij uiteindelijk machteloos stond tegenover de toenemende regionale conflicten. De functie van de politieke partijen als klankbord van de publieke opinie, als integratiekanaal van individuen en groepen in het politieke bestel evolueerde — na de algemene doorvoering van de politieke democratie — tot steun aan het regeringsbeleid, identificatie met het establishment. De vroegere spanning tussen de kritische rol van de politieke partijen, als schakel tussen bevolking en regering, en haar beleidsfunctie, schijnt beslecht te zijn in het voordeel van deze laatste. De massa-partijen gaven in grote mate hun vroegere pogingen op tot intellectuele en morele « encadrement des masses », om al hun aandacht te vestigen op het electorale toneel: van werking in de diepte gingen zij over tot pogingen zo groot mogelijk electorale successen te boeken.

(26) Washington werd rijksgebied om de politieke mondigheid van zijn — zwarte — meerderheid te neutraliseren. Deze Amerikaanse hoofdstad is bekend om zijn slecht beheer.

De desintegratie van de ideologieën van de traditionele politieke partijen ging daarom onvermijdelijk samen met hun onmacht de politieke belangstelling en participatie binnen hun organisaties te kanaliseren. Zij concentreerden hun aandacht en actie daarentegen op kwesties die een minimum aan weerstand in de gemeenschap oproepen: algemene, nationale doelstellingen, die beperkte groepsbelangen transcenderen (27). Vandaar ook de verkleining van de afstand tussen « meerderheid » en « minderheid », tussen regerings- en oppositiepartijen.

Om die redenen verloor ook het Parlement een belangrijk gedeelte van zijn controle- en beslissingsfunctie. Het teruglopen van deze laatste functie die meer en meer door de regering werd overgenomen, was overigens al aan de gang van na de eerste wereldoorlog: zij was het normale gevolg van de technische kennis en informatie, gemonopoliseerd door de bureaucratie, en meer en meer onontbeerlijk voor een efficiënt beleid (28). Dat de rol van het Parlement zich meer en meer beperkte tot registratie van reeds vooraf getroffen beslissingen, was tevens het gevolg van de tendenz tot extra-parlementaire onderhandelingen tussen de betrokken partijen en groepen: de oprichting van ronde-tafel conferenties, en de installatie van commissies om een oplossing te vinden voor brandende kwesties behoren reeds tot de tradities van het Belgische politieke spel (29). De mislukking van de commissie-Meyers moest anderzijds wel duidelijk maken dat deze methode geen panacee was.

Deze zwakke betrokkenheid van het Parlement bij de besluitvorming kwam de afgelopen legislatuur duidelijk tot uiting bij de besprekingen die leidden tot de overplaatsing van de Shape naar België: de rol van de wetgevende macht beperkte zich hier werkelijk tot de bekrachtiging van reeds vooraf getroffen beslissingen (30).

In die context was het verzoek van de regering om *volmachten* in het begin van 1967 in de eerste plaats de bevestiging van een feitelijke situatie, en slechts in tweede instantie een expliciete politieke doelstelling van de PVV-partner, hoewel deze partij later voorstander werd van het systematisch regeren via volmachtwetten (cf haar stellingname op haar congres te Knokke van 29-30 september 1967). Reeds in het voorjaar van 1966, bij de samenstelling van de regering-Vanden Boeynants, was sprake geweest van volmachten: zowel informateur-Van Acker, als

(27) O. KIRCHHEIMER, *The transformation of the Western European Party Systems*; hoofdstuk uit J. LAPALOMBARA, M. WEINER, *Political parties and political development*, Princeton, 1966, blz. 184-193.

(28) H. van HASSEL, *Politics and public servants in Belgium*. In *Res Publica*, 1967, 3, blz. 545.

(29) J. LADRIERE, *Caractères généraux de la décision politique en Belgique*, CRISP, CH 372-373, 1967, blz. 26.

(30) *Le transfert du Shape et du Conseil de l'OTAN en Belgique*, CRISP, CH 357, 1967.

formateur-Vanden Boeynants hadden op de noodzaak hiervan gewezen (31). Tegen het einde van 1966, toen de teruggang van de conjunctuur onmiskenbaar werd, was steeds meer sprake van volmachten; in januari 1967 werd tenslotte het ontwerp 356 neergelegd waarin de regering bepaalde machten vroeg « teneinde de economische heropleving, de bespoediging van de regionale reconversie en de stabilisatie van het begrotingsevenwicht » te verzekeren.

In de drie traditionele partijen bestonden weerstanden tegen het ontwerp, niet om principiële, maar om opportunitaire redenen. Vooral tussen de regeringspartners traden de tegenstellingen onmiskenbaar aan het licht: de liberale parlementairen waren, om electorale redenen, tegen nieuwe belastingen gekant, die door de PVV-ministers nochtans onafwendbaar geacht werden. Het resultaat van deze meningsverschillen was dan ook dat de regering minder doorgezet kreeg dan haar oorspronkelijke bedoeling was: slechts zes maanden, i.p.v. één jaar kon het Parlement naar huis gestuurd worden, ze kreeg minder fiscale inkomsten toegekend dan gevraagd.

De meningsverschillen tussen de regeringspartijen beletten overigens dat een grondige sanering van de staatsfinanciën bereikt werd, die zowel nieuwe belastingen als een grondige staatshervorming onafwendbaar maakten (32).

De traditionele drukkingsgroepen ondergingen grosso modo dezelfde evolutie als de traditionele politieke partijen. Zoals deze laatste zich ontwikkelden tot de meest vastberaden hulptroepen van de overheid in haar strijd tegen nieuw optredende pressiegroepen, duurde ook de mars van de traditionele pressiegroepen zelf in de richting van de veilige omheining van de overheidssfeer onafgebroken voort (33). Het meest directe gevolg hiervan was dat de functie van de drukkingsgroepen, evenals die van de politieke partijen, evolueerde van klankbord van de publieke opinie — of althans een gedeelte ervan — tot identificatie met het establishment. Vooral de vakbonden ontsnapten niet aan deze tendenz. De overweging

(31) *Les problèmes posés par le projet de loi sur les pouvoirs spéciaux*, CRISP, CH 366, 1967, 19 blz.

(32) Als gevolg van tegengestelde drukkingen (de liberalen en conservatieve katholieken waren gekant tegen de heffing van nieuwe belastingen, in tegenstelling tot de christen-democraten) beperkte de financiële politiek zich tot de onmiddellijke toekomst. De gewone begroting werd in evenwicht gebracht, maar de schuld op de buitengewone begroting kende een grotere stijging dan tijdens de regering-Lefèvre. De begroting voor 1968 steeg met 9 %, hoewel het BNP slechts met 5 tot 6 % toenam. Het begrotingsevenwicht werd daarenboven niet gebaseerd op een ernstige saneringspolitiek, maar op het zonder meer stopzetten van nochtans noodzakelijke uitgaven (bijvoorbeeld scholenbouw, aanwervingen in de rijksadministratie hoewel hierin reeds vanaf 1967 een kehtering kwam). *De begroting 1968*. In *Gids op Maatschappelijk gebied*, blz. 777-779.

(33) J.A.A. van DOORN, *Organisatie en maatschappij*, Leiden, 1966, blz. 52.

dezelfde belangen als de werkgevers te verdedigen te hebben, kwam onmiskenbaar tot uiting tijdens de gezamenlijke betoging van het patronaat en de vakbonden uit de Gentse textielsector, in juni 1967, waaraan 15.000 personen zouden deelgenomen hebben.

Ook de fabrieksbezetting van de Laminoirs de l'Escaut te Burcht in deze periode moet tegen deze achtergrond gezien worden, evenals bepaalde acties in Wallonië tegen de regressie van de industrie aldaar. Een complementair verschijnsel van deze integratie van de vakbonden, was dat zij niet steeds tijdig en efficiënt ingingen op nieuwe revendicaties van hun leden. Dit verschijnsel is allermint nieuw: reeds na de eerste wereldoorlog was er sprake van vervreemding tussen de leden en hun bond. Reeds toen *volgden* de vakbonden stakingsbewegingen eerder dan dat zij ze *stimuleerden*; wilde en spontane stakingen waren ook toen geen zeldzaamheid (34). Vanuit deze visie waren de gebeurtenissen te Zwartberg, Herstal, Germain-Anglo bijgevolg niet totaal onverwacht. Nieuw waren daarentegen wel de achtergronden die geleid hadden tot deze stakingen, en de onmacht van de vakbonden — althans in de beginfase — deze revendicaties van de arbeiders adequaat op te vangen.

Te Zwartberg braken in januari 1966 wilde stakingen uit toen de sluiting van een aantal Limburgse koolmijnen werd bekend gemaakt, zonder dat de arbeiders psychologisch voorbereid werden op deze beslissing. De bemiddelingspogingen van de vakbonden mislukten aanvankelijk, en groepen en personen, vreemd aan de vakbonden kregen vat op de stakingsbeweging (cf de rol van de Volksunie, de VVB, en het « Comité van goodwill ») (35). De kloof tussen vakbonden en stakers bleek op bepaalde ogenblikken zeer diep te zijn: zij waren niet de woordvoerders, maar de bemiddelaars tussen arbeiders en regering. De belangrijkste oorzaak van deze kloof was het onderschatten door de vakbond van regionale tegenstellingen in deze kwestie. Vandaar ook het succes van de manifestaties van de Volksunie, die hier wel volledig op inspeelde en het geringe succes van de PVV, die zich beperkte tot het trachten uit te buiten van vage ontevredenheidsgevoelens.

Hoewel de vakbonden tenslotte in staat bleken de leiding van de beweging weer in handen te nemen, en het vertrouwen van de arbeiders te winnen (o.a. af te leiden uit het stijgend aantal aansluitingen na de onlusten), verloren de traditonale partijen een belangrijk gedeelte van

(34) Zie onder andere het verloop van de stakingen van 1932 en 1936 in M. CLAEYS-van HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch Socialisme*, Antwerpen, 1967, blz. 296-302 en 363-367.

(35) SPITAELS, S. LAMBERT, *L'année sociale 1966*, Brussel, 1967, blz. 158-196.

hun aanhang in deze streek : bij de verkiezingen van 1968 boekte de Volksunie een belangrijk succes in de Limburgse mijnstreek.

Een vergelijking tussen deze gebeurtenissen te Zwartberg en de stakingen van de arbeidsters in de FN te Herstal, een maand later, zou heel erg mank lopen : de achtergronden en het verloop van beide bewegingen waren hiervoor te verschillend.

Het optreden van de vakbonden was nochtans in zekere mate analoog. Zoals zij te Zwartberg te weinig oog hadden gehad voor regionale revendicaties, bleken zij te Herstal ongewapend te staan tegenover de specifieke problemen van vrouwelijke arbeidsters : dezen waren marginaal gebleven, zowel in het bedrijf, waar zij de slechtst betaalde en meest zenuwslopende jobs toegewezen kregen, als in de vakbond, waarin zij niet of nauwelijks vertegenwoordigd waren. Dat de vakbond een aangelegenheid van mannen was, bleek niet alleen uit de minieme vrouwelijke vertegenwoordiging en deelname, maar meer nog — als gevolg hiervan — uit de geringe belangstelling voor de specifieke noden en verwachtingen van de vrouwelijke arbeidskrachten. De ontevredenheid over te lage bezoldiging en de afwezigheid van gelijke lonen voor mannen en vrouwen, in strijd met het artikel 119 van het Verdrag van Rome, vormden de directe aanleiding tot de staking. In januari 1966 vroeg de syndicale afvaardiging tevergeefs aan de directie van de FN de onderhandelingen over deze kwestie te herbeginnen.

Daar de werkgevers dit weigerden zolang de onderhandelingen op nationaal vlak voor de vernieuwing van de conventie niet beëindigd waren, gingen de arbeidsters in staking. Hoewel de syndicale afvaardiging erin slaagde het werk te doen hervatten, gingen de arbeidsters een week nadien weer spontaan in staking — ongeduldig over de lange duur van de onderhandelingen op nationaal vlak, en niet voldoende vertrouwd met langdurige onderhandelingsprocedures (36).

De staking was in zijn beginfase spontaan ; de vakbondsdelegatie trad op als bemiddelaarster ; dat zij door de arbeidsters niet volledig betrouwd werd, kan afgeleid worden uit het feit dat zich twee vertegenwoordigsters van het ad-hoc opgerichte stakingscomité bij de delegatie voegde (37).

Toch waren de vakbonden in staat de staking te kanaliseren, en kwamen zij uiteindelijk versterkt uit de beweging. Evenals te Zwartberg lag de diepere oorzaak van de breuk tussen vakbonden en arbeidsters bijgevolg niet hoofdzakelijk in een desaffectie en vervreemding van deze laatsten, maar in het feit dat nooit een dialoog tussen beide bestaan had. Vooral te Herstal hadden de arbeidsters zelden bij hun eigen vak-

(36) G. SPITAEELS, S. LAMBERT, *L'Année sociale 1966*, Brussel, 1967, blz. 197-245.

(37) *Les grèves féminines de la construction métallique et la revendication pour l'égalité des rémunérations*, CRISP, CH 325-326, 1966, 52 blz.

bonden een klankbord gevonden voor hun specifieke verwachtingen : is het trouwens niet typisch dat ook hier het conflict de vorm aannam van een loonkwestie terwijl aan andere revendicaties, met name het totaal ontbreken van een sociale infrastructuur die de beroepsarbeid voor gehuwde vrouwen zou moeten vergemakkelijken, nagenoeg werd voorbijgegaan. Is deze herleiding van het complexe probleem van de vrouwenarbeid tot een loonkwestie geen duidelijk bewijs van haar monopolisering door mannen ?

De vervreemding tussen de bond en haar leden enerzijds, en de inschakeling van de vakbond in het overheidsbeleid anderzijds trad eveneens duidelijk naar voor bij de reactie van de arbeiders en de vakbonden op de fabriekssluitingen. Typisch hierbij was dat het recht op arbeid niet in de eerste plaats van de werkgevers opgeëist werd, maar wel van de regering. Bij de fabrieksbezetting te Germain-Anglo, in mei 1967, was het doel van de protestactie voldoende garanties te verkrijgen van de regering voor de omschakeling. Maar ook hier ging het initiatief voor de actie uit van de basis, en volgde de vakbond de beweging met enige aarzeling (38).

Ondanks de terughoudende actie van de vakbonden te Germain-Anglo, bestaat de indruk dat de socialistische en christelijke vakbonden in Wallonië een belangrijk aandeel hadden in de mobilisatie van de publieke opinie bij de bewustwording van de economische regressie van Wallonië (cf een aantal regionale betogingen), en bij de formulering van een eisenprogramma. Het succes van de Rassemblement Wallon bij de verkiezingen van 1968 zou kunnen doen veronderstellen dat de traditionele politieke partijen daarentegen minder in staat bleken de onrust in Wallonië over de economische teruggang op te vangen. Bijgevolg zou de hypothese kunnen geformuleerd worden dat de vakbonden nog meer de functie van klankbord van de publieke opinie uitoefenen en al bij al minder ver dan de traditionele partijen geëvolueerd zijn tot identificatie met het establishment.

III

De integratie van de traditionele politieke partijen in de overheids sfeer, de toespitsing van hun aandacht op electorale successen, en het opgeven van een mobilisatie in de diepte van de publieke opinie werden mede in de hand gewerkt door de maatschappelijke differentiatie, die op haar beurt het gevolg was van de ontplooiing van het menselijke behoeftenpatroon (o.a. toe te schrijven aan het stijgend opleidingsniveau en de toenemende welvaart). Zij oefende een permanente druk uit op de

(38) G. SPITAEELS, S. LAMBERT, *L'année sociale 1967*, blz. 246-261.

bestaande instituties, die zich gedeeltelijk aanpasten, maar ook gedeeltelijk de plaats moesten ruimen voor nieuwe institutionele vormen.

Deze *nieuwe institutionele vormgeving* deed zich voor op een groot aantal terreinen ; het ligt niet in de bedoeling haar volledig te analyseren in het bestek van dit artikel. Ter illustratie zullen enkele ervan in het kort toegelicht worden.

De *organisatie van het geneesherencorps* is een voorbeeld van institutionalisering van een drukkingsgroep, wier belangen onvoldoende ter harte werden genomen door andere instituties. Toen de regering-Lefèvre enige orde wilde brengen in de ziekteverzekering, die onvermijdelijk een zekere functiewijziging inhield voor de artsen, voelden dezen spontaan de noodzaak aan zich te organiseren, omdat zij de regeringsmaatregel ervoeren als een bedreiging van hun rol en status. Zij hielden vast aan hun traditionele rolopvatting in de maatschappij, en vertraagden op die wijze aanzienlijk de nochtans noodzakelijke veranderingen. Die harde weerstand tegen verandering — die concreet tot uiting kwam tijdens de eerste artsenstaking in 1964 — was mogelijk omdat aan hun rolopvatting waarden ten grondslag lagen, die weining rationeel bepaald waren, in hoofdzaak historisch gegroeid waren, en traditievorming in de hand werkten. De traditionele rol en status van de arts (o.a. zijn statuut van « vrij beroep ») waren in het gedrang gekomen door de noodzaak voor de verzorgingsstaat regelend op te treden bij het verzekeren van gezondheidszorgen voor de bevolking (andere vrije beroepen als advocaten en notarissen, ontsnapten aan de inschakeling in het regelend kader van de verzorgingsstaat, omdat zij er — totnogtoe — een vrij marginale positie innamen).

Vanuit hun traditioneel waardepatroon konden zij geen antwoord geven op deze behoefte tot aanpassing. Zij weigerden hun gedragsregels te herzien door een beroep te doen op het verleden, toen zij nog behoorden tot de zogenaamde Notabelen, in een sterk gehiërarchiseerde maatschappij, en toen de uitoefening van de geneeskunde een strikt individuele aangelegenheid was tussen één arts en één zieke. Zij vreesden dat de organisatie van hun beroep een teruggang zou betekenen in hun sociale positie, d.w.z. een vermindering van de voorrechten, aan de uitoefening van hun rol verbonden.

Deze absolute oppositie van de artsen was evenwel niet vol te houden omdat een organisatie van hun beroep gewoon niet uit de weg te gaan was ; de Nationale Federatie van Syndicale Kamers splitste zich in begin 1965 op in twee rivaliserende groepen, de ene (-Wijnen) wel tot onderhandelingen en samenwerking bereid, de andere niet (achtereenvolgens d.l.v. Van Steenberghe, de Boe, Henrard).

Bij de samenstelling van de medico-mutualistische commissie in september 1965, kon de regering bijgevolg slechts een beroep doen op de gematigde commissie-Wijnen om het medisch korps te vertegenwoordigen, en dit tot groot ongenoegen van de federatie-van Steenberghe, die op dat ogenblik — te meten aan het succes van hun in december 1965 bijeengeropen « Algemene Staten van Vrije Geneeskunde » waarop 3.000 artsen aanwezig waren — over een aanzienlijke aanhang beschikte.

Het succes van deze radicale groep kan toegeschreven worden aan haar inhaken op een algemeen onbehagen van een groot gedeelte van het medisch korps over het teruglopen van het prestige van haar status, dat zij toeschrijft aan de democratisering van maatschappij, waarin zij zichzelf niet langer weet te situeren. Vandaar haar inadekwaat beantwoorden van de pogingen van de regeringen om de geneeskunde te herstructureren van individueel tot sociaal diensbetoon.

De dreiging met zorgenstaking is zowel uitlaatklep voor dit onbehagen als een middel tot affirmatie van de eigen groep. Zelfs de gematigde federatie-Wijnen dreigde met dit wapen toen de medico-mutualistische commissie in januari 1966 in een impasse geraakte, als gevolg van de onenigheid over de toepassing van de matigingsbon, en vooral van het gedeeltelijk opgeven van het forfaitaire stelsel in de socialistische klinieken (39). Als gevolg van dit conflict konden de verbintenissen niet vernieuwd worden, waarop de artsen een verhoging van 25 % van de erelonen afkondigden. De regering-Harmel reageerde hard op deze eenzijdige beslissing: blokkering van de erelonen. Even harde reactie van de artsen: aankondiging van de staking. De regeringscrisis vermeerde een tweede confrontatie tussen regering en artsen.

Zij werd overigens bewust uit de weg gegaan door de regering-Vanden Boeynants, die de erelonen vrijgaf om de artsen gunstig te stemmen en zich de loyauteit van hun organisaties te verzekeren (40). Het duurde evenwel nog een hele tijd vooraleer de federatie-de Boe (later Henrard) zich ervan bewust was dat deze regering het artsenconflict op een andere wijze wilde oplossen dan de vorige: zij bleef weigeren zitting te nemen in de medico-mutualistische commissie, zolang het probleem van de representativiteit van de artsenorganisaties hierin niet opgelost was. In december 1966 organiseerde ze zelfs nog een tweedaagse staking om te protesteren tegen de vervolging van artsen die te hoge erelonen hadden toegepast en tegen de aangekondigde nieuwe wet op de geneeskunde. Toen

(39) *L'évolution du syndicalisme médical depuis la grève de 1964*, CRISP, CH 355, 1967, 23 blz.

(40) Dit gebeurde door op 11 mei 1966 door de opheffing van het KB van 24 januari 1966. G. SPITAEELS, *a.w.*, blz. 33-39.

enkele dagen nadien een akkoord bereikt werd tussen de vertegenwoordigers van het medisch korps en van de ziekenfondsen i.v.m. honoraria, verplaatsingskosten, en dergelijke luidde de strijdvaardigheid, ook bij de radicale federatie-Henrard. Zij laaide nog een laatste maal op in het najaar van 1967, toen de wet-Hulpiau bij volmachtbesluit werd uitgevaardigd.

Deze wet op de geneeskunde, ter vervanging van de volledig achterhaalde wet van 1818, had onder andere als doel de regering bepaalde wapens in handen te geven om de gezondheidszorgen te waarborgen in geval van artsenstaking — een totaal nieuw fenomeen. Verder werd de geneeskunde als vrij beroep geaffirmeerd, ook haar individueel karakter bleef gehandhaafd, hoewel groepsgeneeskunde niet werd uitgesloten. Al bij al stelde deze nieuwe wet geen ingrijpende veranderingen in het vooruitzicht voor het statuut van de geneesheer (41). Toch zag de federatie-Henrard in de wet een aantasting van het statuut van de vrije geneeskunde: de verplichte organisatie van de wachtdiensten (door de artsenorganisaties zelf ter hand genomen) werd geïnterpreteerd als een verkapte poging stakingen onmogelijk te maken. Het feit dat de artsenfederatie-Henrard door deze interpretatie blijkbaar de noodzaak niet scheen te beseffen het maatschappelijk leven niet te ontwrichten door sociale conflicten — in tegenstelling tot de arbeiders, voor wie nauwkeurig gestipuleerd is welke diensten in geval van staking moeten verzekerd blijven — is in grote mate te wijten aan gebrek aan kennis van vigerende onderhandelingsprocedures, en meer algemeen van de politieke en maatschappelijke structuren, dan aan de bewuste wil geen verandering te brengen in het — tot dan toe geprivilegieerde — statuut van de geneesheer (42). Bovendien bleek de federatie-Henrard niet voldoende op de hoogte te zijn van de omvang en mentaliteit van haar aanhang zelf: de artsenstaking van 1964 was een uitzonderlijk hoogtepunt geweest van solidariteit tussen deze beoefenaars van vrije beroepen. Het entoesiasme stompte evenwel stilaan af, en de artsen begonnen steeds minder te voelen voor het wapen van de zorgenstaking. Vandaar het geringe succes van de protestactie van november 1967.

De regering-Vanden Boeynants daarentegen beschikte wel over voldoende politieke feeling, om achtergronden en aanhang van deze beweging op zijn reële kracht te schatten: zij eiste de stopzetting van de reeds

(41) J. COBBAUT, *De nieuwe wetgeving op de geneeskunde*. In *Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1967, 12, blz. 988-1006; *De quelques aspects sociaux de la loi du 31 mars 1967 sur les pouvoirs spéciaux*, CRISP, CH 363, 1967, blz. 3-7.

(42) Het radicalisme van de federatie-Henrard was evenwel ook toe te schrijven aan de strijd voor representativiteit van de artsenorganisaties in de medico-mutualistische commissie. Zie ook: G. SPITAEELS, S. LAMBERT, a.w., blz. 120-138.

lang aanslepende administratieve staking, de schorsing van de zorgenstaking en de erkenning van de wetten-Hulpiauw. Het geringe succes van haar staking verplichtte de federatie-Henrard tot toegeving, en tastte gevoelig haar machtspositie aan, ten voordele van de federatie-Wijnen : de verzoeningsgezinde strekking had het gehaald.

Een belangrijke factor in deze neergang van de radicale stroming was ook de houding van de regering zelf : zowel op het vlak van de honoraria, als op dat van de organisatie van de geneeskunde als een vrij beroep, kregen de artsen een zeer hoge graad van genoegdoening : in ruil voor de integratie van de medische organisaties in het sociale bestel was de regering-Vanden Boeynants bereid de geneeskunde zo optimaal mogelijk als vrij beroep te handhaven, en de hervormingen die zich opdrongen door de gewijzigde maatschappelijke situatie tot een minimum te herleiden.

Minder nieuw dan de organisatie van de artsen, maar uiteindelijk politiek ingrijpender, was de *regionale differentiatie* : zij leidde enerzijds tot aanpassing van de traditionele partijen, door een min of meer doorgevoerde federalisering, anderzijds tot de vorming van nieuwe instituties. In Vlaanderen voldeden zelfs de oude drukkingsgroepen, ontstaan in een periode waarin de taalkwestie nog de vorm aannam van een emancipatiebeweging, niet meer aan de nieuwe behoeften.

Dat de noodzaak van hun herstructurering werd aangevoeld blijkt duidelijk uit de oprichting van een aantal ad hoc comité's, met ieder een specifieke doelstelling. De regionale differentiatie vertaalde zich politiek tot nog toe volgens de krachtlijnen Vlaanderen-Wallonië-Brussel. Het is nochtans de vraag of ook hier geen evolutie naar verdere differentiatie zal optreden. Het is niet ondenkbaar dat Antwerpen, Limburg, Gent zich zouden bewust worden van tegengestelde belangen, zoals nu al het geval is tussen Henegouwen, Luik en Luxemburg.

Ondertussen is het duidelijk dat zich ook op andere dan regionale vlakken, de *sociale differentiatie* manifesteert : het kaderpersoneel begint zich afzonderlijk te organiseren, de leerkrachten voelen zich niet steeds gelukkig in hun traditionele vakbonden, het wetenschappelijk personeel aan de universiteiten voelt de behoefte zijn belangenbehartiging zelf ter hand te nemen, de studenten voelen zich niet langer thuis in de oude universitaire structuren, de politieagenten en gendarmes organiseren zich, de verbruikers voelen zich vaak het kind van de publiciteitsrekening... De lijst is niet volledig, wacht trouwens op verdere aanvulling.

Vanuit deze tendenz van sociale en politieke differentiatie, dient de vraag naar de geringe politieke belangstelling en participatie opnieuw gesteld. Uit de geringe interesse van de burger voor de traditionele politieke partijen mag niet onmiddellijk afgeleid worden dat « de » politiek

hem koud laat. Wordt het politieke proces niet ten onrechte geïsoleerd tot de overheidssfeer, zowel door politicologen als door politici? Zijn, de keuze van een school, de actie voor een democratische universiteit, een prijs- en kwaliteitsbewuste aankoop door een individuele consument, ook geen politieke daden? Gebeurt de politieke bewustwording niet in eerste instantie buiten de politieke partijen, die toch slechts geringe aanknopingspunten hebben met het dagelijks leven van de burgers (43). Is het succes van Vanden Boeynants niet in grote mate toe te schrijven aan zijn pogingen van het « politieke verhoog » af te stappen? Maar is hij er uiteindelijk in geslaagd het politieke bedrijf aan te passen aan de sociale veranderingen? Beperkte zijn « Nieuwe Stijl » zich uiteindelijk niet tot het scheppen van een eigen bovenpartijdig, a-politiek image? Kon hij wel een werkelijke vernieuwing van het politieke beleid nastreven door « zo weinig mogelijk aan politiek te doen » en vooral door zich zo fundamenteel te baseren op de gevestigde belangen en traditionele waarden? Of de regering-Vanden Boeynants conservatief of progressief was dient in de huidige politieke conjunctuur vanuit deze dimensie benaderd. Uit het feit dat zij de sociale wetgeving nauwelijks uitbreidde kan niet onmiddellijk afgeleid worden dat zij een « conservatieve » regering zou geweest zijn. Doctor H. Deleeck toonde bijvoorbeeld overtuigend aan dat de rol van de maatschappelijke zekerheid bij de inkomensverdeling zeer miniem is, en dat de hogere lagen, en vooral de middengroepen meer profiteren van de collectieve voorzieningen dan de lagere sociale groepen (44).

De politiek van de regering-Vanden Boeynants ten voordele van de minstbedeelden zou in de toekomst als sociaal vooruitstrevend kunnen aanzien worden, omdat zij gericht is op een zeer beperkt en gedifferentieerd bevolkingsdeel dat traditioneel niet of nauwelijks door de sociale wetgeving bereikt wordt. Het bleef hier nochtans bij een schuchter begin (45).

Vanuit deze visie dient eveneens de wenselijkheid van een eventuele herstructurering van de partijen benaderd. De vraag dient gesteld of zelfs een zogenaamde travaillistische partij in staat zal zijn voldoende in te

(43) Zie hierover ook : S. VERBA, *Comparative political culture*. In : L.W. PYE, S. VERBA ed., *Political culture and political development*, Princeton, 1965, blz. 523.

(44) H. DELEECK, *Maatschappelijke zekerheid en inkomensverdeling in België*, Antwerpen, 1966.

(45) In dit verband dienen vooral volgende maatregelen in herinnering gebracht : KB tot toekenning van een verhuis-, huur- en installatietoelage voor personen die krotwoningen verlaten ; KB ten voordele van gehandicapten, en slachtoffers van arbeidsongevallen of beroepsziekten (G. SPITAEELS, S. LAMBERT, *L'Année Sociale 1966*, blz. 74-76, 111). KB met betrekking tot de herklassering van gehandicapten ; KB tot oprichting van een Fonds voor medico-socio-pedagogische hulp aan gehandicapten (G. SPITAEELS, S. LAMBERT, *L'Année sociale 1967*, blz. 159, 177).

spelen op de recente ontplooiing van het menselijke behoeftenpatroon, op de groeiende maatschappelijke differentiatie en opkomst van sectorideologieën. De achteruitgang van de BSP en KP, en van de positie van de arbeidersbeweging in de CVP zouden kunnen doen vermoeden dat de traditioneel-progressieve bewegingen niet langer in staat zijn op te treden als schakel tussen het publiek en de overheid, en dit in tegenstelling tot de periode onmiddellijk na de eerste wereldoorlog, toen zij een grote aantrekkingskracht konden uitoefenen op de jeugd en de intellectuelen.

De functie van catalysator schijnen deze bewegingen in België overgedragen te hebben op de regionalistische partijen. Het succes van het FDF en van het Rassemblement Wallon bij vroegere socialisten, en bij radicale jongeren zou hiervoor als bewijs kunnen gelden, evenals dat van de VU bij de jeugd en intellectuelen.

Deze evolutie zou het gevolg kunnen zijn van een duidelijke verschuiving van de oorzaken van ontevredenheid en ressentiment: na de eerste wereldoorlog geconcentreerd rond nog vrij concrete klassentegenstellingen, nu rond de *breuk tussen politieke bewustwording en politieke besluitvorming*. Vooral bij de oplossing van de regionale tegenstellingen was deze breuk onmiskenbaar, en hierrond kristalliseerde zich bijgevolg een meer algemene ontevredenheid. Het zou een utopie zijn te hopen dat door het uitdokteren van een reeks institutionele maatregelen, zonder te peilen naar het bredere perspectief die de uitbarstingen rond deze kwestie mogelijk maakte, een oplossing kan gegeven worden aan de regionale tegenstellingen. Naast de religieuze en sociaal-economische conflicten, zijn de regionale een constante geworden in de Belgische politiek (46).

Deze laatste conflictpool blijkt evenwel directer aan te sluiten op de veranderingen en differentiatie in de maatschappij: in de nabije toekomst zal zij daarom onvermijdelijk zwaarder doorwegen dan beide andere. Hierbij blijft het een open vraag of deze tendenz geen einde zal stellen aan de stabiliteit van het bestel, die te danken was aan het elkaar in evenwicht houden van deze drievoudige tegenstelling; en of het einde van de stabiliteit tegelijkertijd geen einde zou stellen aan het relatieve immobilisme, typisch voor de besluitvorming in België (47).

(46) A. van den BRANDE, *Elements for a sociological analysis of the impact of the main conflicts on Belgian political life*. In *Res Publica*, 1967, 3, blz. 437-469.

(47) J. LADRIERE, *a.w.*, blz. 30-33.

